

Leif Thingsrud:

Strandsittermanntallet:

Viktig kilde til Drammens historie¹

«Mandtall paa dennem som Boer paa Bragenes, Strömssöen, och der om kring, som bruger borgerlig Nering och iche haffuer tagget Borgerskab»

Når man står med et gammel dokument mellom hendene, er det gjerne tre spørsmål man stiller seg: Hvem har skrevet det? Når er det skrevet? Og hva slags dokument er det? Eller med andre ord: Hvorfor ble det skrevet? Det siste synes lettest å svare på, da det går fram av det første ordet; manntall, d.v.s. personliste. Og dokumentet inneholder da heller ikke noe annet enn den korte innledningen som er sitert ovenfor og ei liste med navn, sortert i fire grupper.

Den første er uten overskrift og inneholder 25 navn. Den neste er benevnt «Strandsiddre» og inneholder 58 navn. Tredje liste er på bare ni navn og har «Strömbss Øen» som overskrift, og den siste kalles igjen «Strandsiddre» og er på hele 112 navn.

Den første må antas å inneholde personer som driver «borgerlig næring» d.v.s. handel eller håndverk på Bragernes. Den neste er strandsitterne på samme side av elva - og kanskje også på østsiden av fjorden. Den neste er de som drev borgerlig næring på Strømsø, og den siste må være de som holdt til ellers på sørsiden av elva eller vestsiden av fjorden. Bragernes og Strømsø er jo de to ladestedene på hver side av Drammenselvas utløp som senere er blitt til byen Drammen.

Internt notat?

Alderen på dokumentet og hvem som har skrevet det - eller skal vi heller si: utferdiget det - er det vanskeligere å si noe om. Mens de fleste dokumenter fra før år 1800, som finnes i byarkivet, er omhyggelig datert og forsynt med segl og underskrifter, har dette åtte siders dokumentet ingen av delene. Det kan bety at det kan ha vært ment bare som det vi dag vil kalle «internt notat».

Strandsittermanntallet, som jeg velger å kalle det, lå tidligere i byarkivet som et bilag til et manntall over forstadsboere i Kristiania fra 1681. Det kan tyde på at det kan være en direkte sammenheng her, men det kan jo like godt hende at det har vært en arkivar i forrige eller dette århundre som bare la de to dokumentene sammen, da de for ham virket like gamle.

Eneveldet ga opprydding i skatteinnkrevingen

En del sammenhenger mellom dokumentene er det i alle fall: Begge viser forsøk fra byens, Kristianias, myndigheter på å få øket sine inntekter i form av skatter og avgifter. Delvis var disse myndighetene også et redskap for kjøpmanns- og håndverksstanden, og de ønsket å fjerne den konkurransen småhandlerne og bygdehåndverkerne ga dem. Om manntallet dermed er skrevet av de samme myndigheter, kan vi imidlertid ikke fastslå. Mer sannsynlig ble det vel utarbeidet av en lokal øvrighetsmann og så sendt til herrene inne i kjøbstaden.

Denne «oppryddingen» må antas å ha sin bakgrunn i den styrkingen av statsmakten som fant sted i og med innføringen av eneveldet i 1661. 1660-årene markerer da også en markert endring i kildesituasjonen til norsk lokalhistorie generelt. Store matrikkel- og manntallsarbeider ble utført over hele riket. Tidlig 1660-tall blir dermed eldste sannsynlige datering av Strandsittermanntallet.

At Bragernes og Strømsø nevnes sammen, og at dokumentet har blitt liggende i Oslo kommunes arkiver, tyder også på at det må skrive seg fra tiden mens Strømsø ennå var ladested under Kristiania. I 1678 ble stedet lagt under Tønsberg, og fra da av kan vanskelig dokumenter om stedet oppstå eller havne i Kristiania.

¹ Denne artikkelen er tidligere publisert i Tobias 3/1992. Tobias er tidsskrift for Oslo Byarkiv, hvor Leif Thingsrud er arkivar.

Nøktern gotikk

Håndskriften er ren gotikk, og det hele er rent og ryddig ført. Den inneholder små ansatser til de krusedulene som blomstrer så villig i enkelte dokumenter fra omkring 1680 vi har i byarkivet. Men om det er dokumentets lite pretensiøse formål eller at moten ikke var slått ut i full blomst ennå, som er grunnen til at skriften her er såpass nøktern, er ikke lett å avgjøre.

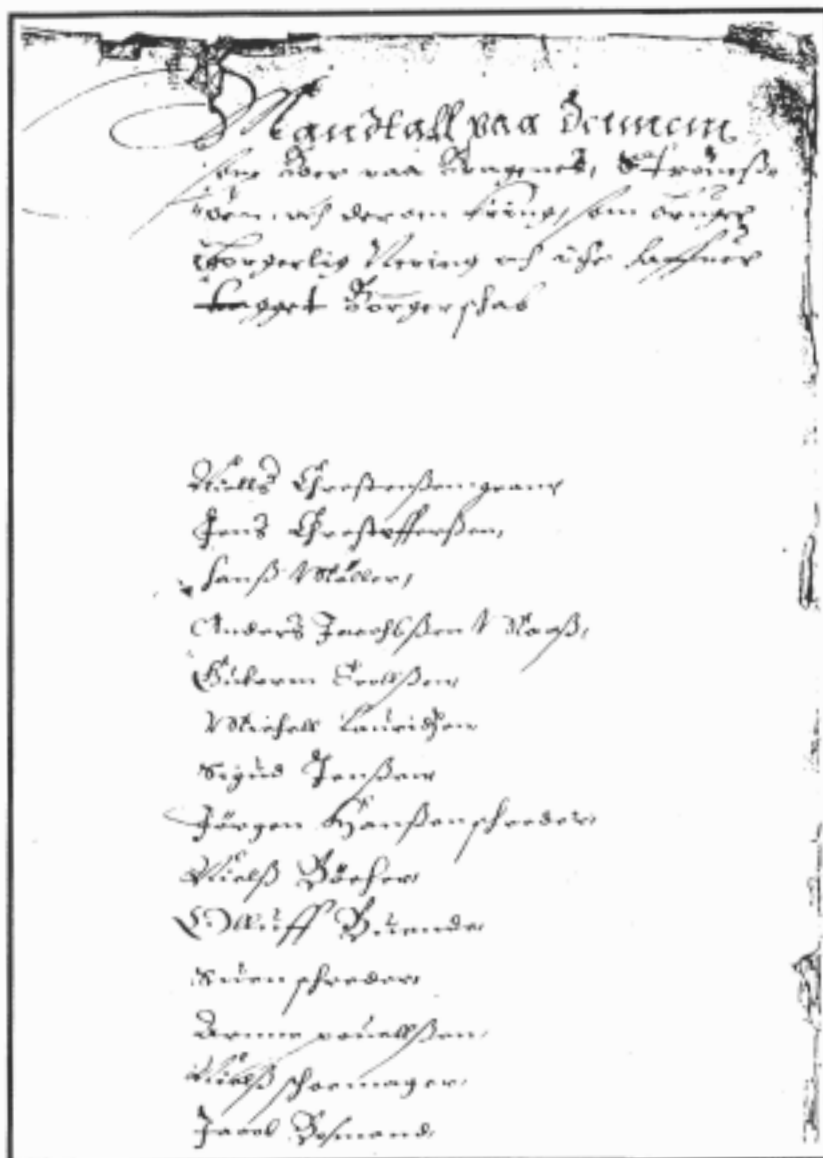
Den nærmest outrerte skrivekunsten som dukker opp i flere dokumenter fra annen halvdel av 1600-tallet avfødte da også en reaksjon mot slutten av århundret, hvor skriften ble åpnere og mer flytende med latinske innslag, men hvor også den strenge skriftlige ordenen ble mindre fremtredende. Penneføringen her er mer «gammeldags» enn de dokumentene fra 1680-tallet som finnes i byarkivet. Den bekrefter altså en datering mellom 1661 og 1678.

Også ortografien peker på en såpass tidlig datering. Den er ikke helt konsekvent, og den er tung: Mannsnavnet Halvor skrives «Hallffuor», Syver skrives «Siffuer». I 1680-tallets skattemanntall fra Kristiania brukes konsekvent formene «Halfuor» og «Sifuer». Ja selv i et manntall over leieboere i Kristiania og Drammen fra 1662-63 brukes for det meste slike mer «moderne» former.

Ta borgerskap og betal skatt!

For mer presis datering enn mellom 1661 og 1678, må vi gå inn i selve manntallet og sammenholde de navnene dette oppgir mot andre samtidige kilder. Det mest naturlige å gripe til da, er manntallet for Lier prestegjeld fra april 1665. Dette er usedvanlig omhyggelig ført. Sokneprest Jens Nilssøn ignorerte fullstendig instruksjonen om at bybefolkning ikke skulle tas med.

Av de første 25 i Strandsittermanntallet finner vi hele sytten som borgere i 1665, og en nev-

Første side av Strandsittermanntallet fra Drammen. De første som er listet opp er Niells Christenssen Gram, Jens Christoffersen, Hans Møller, Anders Jacobbssen Maas, Gutorm Trollsson og Michell Lauridzon.

nes som strandsitter. I praksis betyr det at de nå betalte skatt. De siste sju finner vi ikke igjen. Det kan tyde på at de fant det tjenlig å dra på bygda med sin virksomhet.

Av Strandsitterne på Bragernes-sida finner vi derimot igjen bare snaut halvparten i Bragernes med Landfalløya i 1665. Det kan selvsagt bety at mange av dem holdt til et godt stykke fra byen, men det virker ikke særlig sannsynlig. I manntallslista fra Liersund i 1665 finner vi ikke et eneste navn fra Strandsittermanntallet. Av de vi finner igjen, står seksten som strandsittere og seks som borgere. Dessuten finner vi enka etter Erik Sagmester.

Bragerneskilder

Hvor ble det av gamle Jon graver?

Hvor det ble av de vi ikke finner i 1665, kan for såvidt være det samme. Det som er viktig for oss er at flere av de som står i Strandsittermanntallet i 1665 hadde «tagget Borger-skab», og derfor må manntallet være fra før det året.

Antallet vi ikke finner igjen, er også såpass stort at det kan tyde på manntallet må være fra en god stund før 1665. Men her kan det sikkert være en del feilkilder ute og går, slik at vi ikke klarer å fange opp alle som var der 1665.

Blant de siste strandsitterne som nevnes på Bragernessida i Strandsittermanntallet er «Daniell», «Anders schomager» og «Gamell Joen Graffuer». Dette er unektelig noe tynnere opplysninger enn i prestemanntallet som nesten konsekvent tar med patronymikon og som dessuten oppgir alderen på de aller fleste.

Prestemanntallet nevner alt i alt 91 strandsittere på Bragernes-sida. Og mange av disse er ganske unge folk. De kunne meget vel ha kommet til stedet til erstatning for folk som valgte å flytte.

På den annen side er også flere av de som fin-

nes i begge manntallene svært unge, ned til 24-25 år i 1665. Og ingen som var nevnt som hovedperson i en husholdning i prestemanntallet, var yngre enn 23 år. Dette peker igjen på en datering tett oppunder 1665.

Presis datering ikke mulig

I Oslo byarkiv har vi, som nevnt, også et annet manntall fra samme periode. Det er et manntall over «leiehuusfolch», d.v.s. leieboere i Kristiania og Drammen fra 1662-63. Det gir imidlertid ingen hjelp med hensyn til dateringen av Strandsittermanntallet, da ingen av disse manntallene gir noen fullstendig oversikt over de menn som bodde der da. Av ca. 300 voksne menn på Bragernessida nevner Strandsittermanntallet 83 og leieboermanntallet 59. De personene som kan gjenfinnes sikkert i begge disse er da heller ikke flere enn en håndfull.

Vi står med andre ord igjen med 1661 og 1664 som ytterår når vi skal datere Strandsittermanntallet. Det er momenter som taler for at det er fra tidlig i denne perioden, men det er også momenter som taler for at dateringen må ligge nærmere det siste årstallet.

Nedenfor presenteres det nevnte manntall for første gang i komplett transkribert utgave. Transkripsjonen ble i all hovedsak foretatt i 1996 av Astri Gudal Gulbrandsen fra Buskerud slektshistorielag. Are S. Gustavsen har stått for korrekturlesing og tilretteleggelse. Manntallet er gjengitt slik det fremstår i kilden.

MANDTALL PAA DENNEM

som Boer paa Bragenes, Strömb,,
„Öen, och derom kring, som bruger
borgerlig Nering och iche haffuer
tagget Borgerskab

Niels Chrestenßen gram
Jens Chrestofferßen,
hanß Möller,
Anders Jacohbßen Maaß,
Gutorm Trollßen,
Michell Lauridtsen,
Sigurd Jenßen,
Jörgen Hanßen schreder,
Nielß Böcher,
Olluff Buende,
Suen schreder,
Arnne pouellßen,

Nielß schoemager,
Jacob Bosmand,
Petter Gregerßen Smed,
Chrestofer schoeflecher
petter weuer
Espen weuer
(fol. 1b)
Olluff Strömb,
Jenß peder Guldsmed
Nielß Sallmager
Jacob Snedcker
Jacob Söffrenßen,

Christen Anderßen
Dauid Smed,

STRANDSIDDERE

Lauridz Mýre hoffuen
berret langfall
Lauridts Suekenn
Truellßen
Effuen Sneken
Biörn Lauridtsen
Halffuer Siuffuerßen
Trund Torgerßen

Bragerneskilder

Olle Ribber
Erich Lauridtsen
Knud Suenßen
Jens Raerßen
Hans Joenßen Badtscher
Olle Erichßen Möller
peder falbereder
Joen Snedcher
Peder Jenßen
(fol. 2a)
Olle Söffrenßen Schreder
Chrestoffer Jacobßen
Gulbrand Saugmester
Anders Buntmager
Nielß Klemedßen
Lauridts wegter
Pouell wegter
Hans weuer
paasche Smed,
Hans Bordßen,
Gulbrand Joenßen
Nielß Muremester
Knud Mermand,
Simen wegter,
Truellß Snedcker
Peder Knudßen
Rasmuß Chrestofferßen
Biörn Temerland,
Anders Knudßen schoemager,
Albret Poullßen
Amund Erlandßen
Stilleff schredder,
Torckell Johannßen
Suend Bentßen,
Jacob Chrestenßen,
Erich Saugmester
Anders Mickellßen,
(fol. 2b)
Jens Erichßen
Daniell
Mortten Joenßen
Knud Erichßen
Hallfuer Erichßen
Peder Engebretßen Smed
Jacohbb Ollßen,
Anders schoemager,
Hermant Hallffuerßen
Tore weed broen
Gamell Joen Graffuer

Lauridts Mehellßen
Börger Jóenßen schoemager
Hafftor Gunderßen

STRÖMBS ÖEN

Niellßen
Nielß hallffuerßen
Chresten
Chresten Jachobßen
Nielßen schredder
Pedder Rasmußen,
Steffen Söffrenßen
Hendrich Namb,
Hallffuor Rasmußen
Strandsiddere,
Suen Olleßen
Chrestoffer Harelßen
(fol. 3a)
Gulech Suenßen
poull Salmager,
hans Glasmester
Balßer Trabsdorp
Torger Anderßen,
Olle Anderßen,
Chresten Effuendßen
Moens schomager,
Iffuer Suenßen
Söffren Lödicher
Anders Olleßen
peder Bogefförer
hans fienden Muremester
Lauridts Engebrettsen
Hans Jörgenßen
Nielßen
peder Knudßen
Suen Rollffßen,
Chrestoffer Trompeter,
Olle schult
Tosten Rasmußen
Simenn Appetecher,
Axsell hallffuerßen
Store Sirij wegters
Suend Gunderßen
Jörgen Asgierßen
(fol. 3b)
Nielß Chrestenßen
Tore Bri(e?)xßen
Jens wegter
Madts Jörgenßen

Karen Nielß schreders
Maren Jenßdaatter
Maren Matißes
Anders schoeflicher
peder Tueten
Emert Nielßen
peter Hemd
Maren Ingelbert fischers
Jörgen hanßen
Oven Ovenßen
pouel Bodbyger,
Allff Olleßen
Eschill Mandall
Lodvig Bascher,
Anders Knudßen
Tomes Smed
Jörgen Snedcker
Hans Anderßen
Hallffuer Joenßen
Thobias brottkorff
Madts Nielßen
Mores schredder
Chresten Staffenßen schreder
Jenß Mechellßen schredder
Nielß hallffuerßen
peder Lauridtsen
(fol. 4a)
Nielß wendullffßen
Olle Olleßen Snedecker
Olle Arneßen
Gunder Knudßmand
Hanß Anderßen
Gunder Torßen
Chresten Olleßen
Hallffuer hanßen
peder Lauridtsen
pedder pedderßen Smed,
Jacob Nielßen,
Casper Muremester,
Moens Hellgeßen
Østen Snedecker,
Olle Toreßen,
Aasmund Tostenßen,
Anderß Erichßen,
Chresten Jenßen
Liffert Rasmußen
Joen Lauridtsen
Mortten Mejer
Söffren schoemager,

Bragerneskilder

Michell dit
Bendt Toestenßen schreder,
Lauridts Nielßen schoemager,
Chresten weuer
Olle Joenßen
Truellß schoemager,
(fol. 4b)
Chresten Remmetßen,
Pedder schoemager,
Olle wendenßen
Tomes Nielßen,

Joen Anderßen
Hallffuer peddersen,
Arne Lauridtsen,
Niellßen
Aall Chrestofferßß
biören Olleßen,
Aslax(q?) Gulbrandßen,
Tore Lauridtsen,
Hanß Siffuerßen,
Jens Chrestenßen
pedder Möller,

Torkell Hagenßen
Iehanne Sandens
Petter fimte
Nielß Gulbrandßen,
Chrestoffuer Tomeßen,
Hans Suenßen,
Olle Trondßen,
Hendierch Hanßen,
Anders Chrestenß